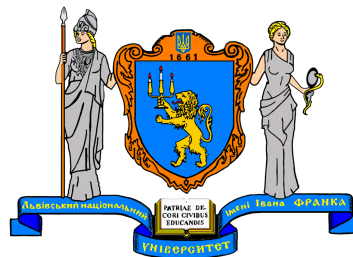

Fundacja na rzecz
Nauki Polskiej

Uniwersytet
SWPS

Motywacja wolontariuszy i psychologiczne konsekwencje udziału w wolontariacie na rzecz uchodźców z Ukrainy.

Raport i zalecenia dla organizatorów wolontariatu oraz wskazówki dla wolontariuszy

Projekt i badanie zostały sfinansowane ze środków Fundacji na rzecz Nauki Polskiej w ramach programu DLA UKRAINY.

Raport przygotowano w ramach Projektu Dla Ukrainy_PL-UA/2022/3 1E0C (proj. bad. 1295-31).

Autorzy raportu

Agata Chudzicka-Czupała¹, Nadiya Hapon², Marta Żywiołek-Szeja¹, Zlatislav Dubniak², Mateusz Paliga¹

1. Instytut Psychologii Uniwersytetu SWPS, Filia w Katowicach/Faculty of Psychology, SWPS University, Katowice, Poland
2. Narodowy Uniwersytet im. Iwana Franki we Lwowie/Department of Psychology, Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine

Cele raportu

- prezentacja projektu, celów i realizowanych w jego ramach działań, wyników prowadzonych badań, które mają wartość aplikacyjną,
- przedstawienie wypracowanych rezultatów, zaleceń dla organizatorów wolontariatu-jak dbać o dobrostan wolontariuszy, wskazówek dla wolontariuszy jak dbać o swój dobrostan podczas wolontariatu, bezpłatnego narzędzia diagnostycznego dla wolontariuszy i listy przygotowanych publikacji.

Wprowadzenie

Agresja zbrojna Rosji na Ukrainę w marcu 2022 roku doprowadziła do kryzysu humanitarnego, wskutek którego miliony mieszkańców Ukrainy zostało zmuszonych do migracji do innych krajów, w poszukiwaniu schronienia i bezpieczeństwa. Według Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców, wojna spowodowała przesiedlenie ponad 3 mln osób tylko w pierwszym roku wojny.

Pomyślna realizacja działań, związanych z kryzysem humanitarnym wywołanym przez wojnę w Ukrainie, świadczenie pomocy uchodźcom wymagało i nadal wymaga zaangażowania społeczeństwa obywatelskiego. W dużej mierze bazuje ono obecnie na działaniach wolontariuszy. Badanie realizowane w ramach projektu miało na celu poznanie funkcji motywacyjnych wolontariuszy udzielających pomocy uchodźcom oraz innych wybranych psychologicznych i społecznych uwarunkowań intencji angażowania się w wolontariat.

Aby organizować wolontariat, który zaspokaja ludzkie potrzeby, pozwala na realizację ważnych motywów i przynosi ludziom indywidualne korzyści, nie można abstrahować od możliwych jego negatywnych konsekwencji. Negatywne aspekty wolontariatu były dotąd badane znacznie rzadziej niż jego potencjalne benefity. Z badań, które przeprowadzono, wynika, że do tych pierwszych należą na przykład silne zmęczenie fizyczne, duża ilość czasu poświęcana na działania wolontaryjne, nałogi, zaniedbywanie własnych potrzeb, doświadczanie negatywnych emocji związanych z angażowaniem w działalność wolontariacką, ogólny niepokój, a nawet myśli samobójcze. Brak satysfakcji z działania, korzyści własnych, dyskomfort związany z niemożnością przyniesienia ulgi innym stanowią czynniki zniechęcające ludzi i tym samym przyczyniać się mogą do zahamowania rozwoju wolontariatu.

Nieliczne badania dowodzą pozytywnej roli poszczególnych rodzajów motywacji. Wolontariusze, którzy udzielali pomocy w czasie zdarzeń traumatycznych, takich jak wypadki i poważne urazy, lepiej radzili sobie z objawami stresu pourazowego (PTSD), gdy ich pierwotną motywacją do wolontariatu była motywacja społeczna. Zrozumienie znaczenia poszczególnych motywów, stopnia ich realizacji i innych uwarunkowań intencji podejmowania wolontariatu, w odniesieniu do negatywnych psychologicznych konsekwencji uczestnictwa w nim, pozwala zappełnić lukę istniejącą w tym obszarze badań, a wiedza na ten temat może być podstawą programu zwiększania motywacji wolontariuszy do działania.

Aktywność wolontaryjna, w jej pierwszym inicjalnym etapie jest w dużym stopniu zależna od cech osobowości i wyznawanych wartości, które skłaniają ludzi do oferowania usług wolontariackich. W dalszych etapach budowania zaangażowania jego trwałość zależy od oceny doświadczenia własnej aktywności wolontaryjnej, ilości i rodzaju trudnych sytuacji, na przykład w obszarze kontaktów interpersonalnych oraz od indywidualnej percepcji dalekosiężnych konsekwencji tego doświadczenia dla wolontariusza i dla społeczności.

Badanie, którego wyniki prezentujemy w tym raporcie, pozwala na poznanie poszczególnych funkcji motywacyjnych, tego, co kierowało wolontariuszami, ggdy udzielali pomocy, ale też subiektywnej oceny nasilenia stresu, lęku, depresji, objawów stresu pourazowego, związanego z pomaganiem uchodźcom i podejmowanych strategii radzenia sobie ze stresem. Czynniki te mogą przekładać się na indywidualne poczucie spełnienia w aktywności wolontaryjnej. Objęcie ich uwagą pozwoliło na ustalenie czy i które z tych czynników są związane z angażowaniem się w wolontariat.

Cele projektu

Projekt obejmował badania naukowe i działania dedykowane wolontariuszom oraz organizatorom wolontariatu, jak przygotowanie poradnika i wskazówek dla wolontariuszy i zaleceń dla organizatorów wolontariatu, a także narzędzia diagnostycznego do badania motywacji i sposobów radzenia sobie ze stresem dla wolontariuszy.

Wierzymy, że projekt jest istotnym krokiem w kierunku budowania systemu dbałości o dobrostan wolontariuszy i wspierania ich, co przełoży się bezpośrednio na ich zaangażowanie i wpłynie pozytywnie na prawidłowe funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego.

Opis badania

Badanie prowadzone w okresie 07.11. do 30.12.2022 w Polsce i Ukrainie dotyczyło psychologicznych uwarunkowań motywacji podejmowania wolontariatu i gotowości do działania w wolontariacie przyszłości oraz konsekwencji udzielania wsparcia uchodźcom wojennym z Ukrainy dla zdrowia psychicznego i dobrostanu wolontariuszy. Celem było zbudowanie modelu zaangażowania w wolontariat, który uwzględnia zarówno czynniki motywacyjne, jak i znaczenie wybranych uwarunkowań motywacji i gotowości do działań wolontaryjnych, dotąd nie badanych w sytuacji pomagania ludziom w czasie wojny. Należą do nich nasilenie stresu, lęku, depresji i objawów stresu pourazowego, sposoby radzenia sobie ze stresem pomagania oraz cechy psychologiczne, takie jak twardość psychiczna i kapitał psychologiczny (nadzieja, prężność, optymizm, poczucie własnej skuteczności).

Projekt badania został zatwierdzony przez Komisję Etyki na Uniwersytecie SWPS (WKEB81/01/2023), a samo badanie było prowadzone z zachowaniem zasad etycznych. Badanych poinformowano o celach badania, zapewniono o anonimowości i możliwości wycofania się z niego w każdym momencie, poproszono ich też o udzielenie świadomej zgody na udział w nim.

Osoby badane

Próba liczyła ponad 1000 osób, z czego 720 było w niej wolontariuszy wielokrotnie angażujących się w pomoc uchodźcom wojennym, 435 osób z Polski i 285 z Ukrainy. Cechy społeczno-demograficzne badanych wolontariuszy ukazano w tabeli poniżej.

Charakterystyka badanych wolontariuszy z obu krajów, N= 720 wolontariuszy

Cecha	Polscy wolontariusze N=435			Ukraińscy wolontariusze N=285		
	Liczba/Procent Średnia / Mediana	SD	Min/Max	Mean / Median Number of/Percent	SD	Min/Max
Płeć	K (379) 87,1%			K (221) 77,5%		
	M (51) 11,7%			M (64) 22,5%		
	Inna (5) 1,2%			Inna (0)		
Wiek (liczba lat)	26,54 / 22	8,86	18 / 67	30,04 / 28	10,72	18 / 66
Staż wolontariatu (w latach)	4,50 / 3	5,30	0 / 43	3,81 / 1	5,89	0 / 42
Wykształcenie	podstawowe (2) 0,46%			podstawowe (6) 2,11%		
	gimnazjalne (1) 0,23%			gimnazjalne (41) 14,39%		
	zawodowe (0)			zawodowe (2) 0,70%		
	średnie (256) 58,9%			średnie (14) 4,91%		
	licencjat (64) 14,7%			licencjat (106) 37,19%		
	magisterskie (112) 25,8%			magisterskie (104) 36,49%		
				stopień doktora (12) 4,21%		

Status zawodowy	student (242) 55,6%			student (92) 32,28%		
	zatrudniony/na (180) 41,4%			zatrudniony/na (171) 60,0%		
	bezrobotny/na (4) 0,9%			bezrobotny/na (9) 3,16%		
	gospodyni domowa/osoba przebywająca w domu (7) 1,6%			gospodyni domowa/ osoba przebywająca w domu (7) 2,46%		
	rolnik (0)			rolnik (3) 1,05%		
	emeryt (2) 0,5%			emeryt (3) 1,05%		

Charakter i źródła motywacji do wolontariatu. Co najbardziej motywuje wolontariuszy?

Wolontariat jest definiowany jako świadome, ochotnicze i dobrowolne działanie na rzecz innych, wykraczające poza więzi rodzinne i przyjacielskie, za które wolontariusz nie otrzymuje płacy ani innej formy wynagrodzenia materialnego i które przynosi korzyści zarówno jemu, jak i całemu społeczeństwu (Górecki, 2013). Motywacja do angażowania się w wolontariat jest najczęściej opisywana zgodnie z ujęciem rozwiniętym przez Clary'ego i Snydera oraz współpracowników (1991, 1998) w modelu motywacyjnych funkcji wolontariatu (VFI), który odnosi się do funkcji podejmowanej aktywności, wynikających z indywidualnych potrzeb człowieka. Zakłada on, że zjawisko wolontariatu można analizować w kategoriach rozbieżności w motywach, które są zaspokajane, wymaganiach, które są spełniane, i celach, które w przekonaniu jednostki są osiągnięte (Stukas i inni, 2006). Zdaniem wspomnianych autorów każdy człowiek może poprzez wolontariat realizować kilka funkcji motywacyjnych jednocześnie.

Zgodnie z modelem VFI (Clary, Snyder, 1991, 1998) można wyróżnić **sześć funkcji wolontariatu**:

- **wartości** (values), które dotyczą pragnienia działania zgodnie z wyznawanymi wartościami, związanymi z altruistyczną i humanitarną troską o innych,
- **rozumienie** (understanding), które odnosi się do chęci poznania otaczającego świata oraz do rozwoju osobistego,
- **wzmocnienie** (enhancement), który wyraża dążenia do rozwoju psychologicznego, poprzez umacnianie poczucia własnej wartości,

- **kariera** (career), wiążąca się z potrzebą zdobycia nowych doświadczeń i tym samym do zwiększenia swoich przyszłych perspektyw pracy,
- **motywy społeczne** (social), odnoszące się do potrzeby odnalezienia się w konkretnej grupie społecznej, umożliwiającej spędzenie czasu z innymi, zyskanie ich aprobaty i wzmocnienie relacji społecznych,
- **ochrona** (protective), która ma na celu redukcję negatywnych uczuć takich jak poczucie winy lub niska samoocena.

W tym badaniu model VFI został uzupełniony, dodano jeszcze jedną grupę motywów, czyli funkcje

- **religijne** (religious), związane ze wzmocnieniem wiary religijnej.

Motywacja wolontariuszy z obu krajów w wielu aspektach była podobna. Pomagający kierowali się głównie ważnymi wartościami: troską o innych (współczuciem i empatią wobec potrzebujących), altruistyczną chęcią niesienia pomocy i nie pozostawiania biernym w tej sytuacji oraz możliwością zdobywania umiejętności pracy z ludźmi. Generalnie znacznie rzadziej wskazywali, że działalność w wolontariacie miała służyć rozwojowi ich kariery zawodowej czy zdobyciu korzyści osobistych.

Istniały **znaczące różnice w motywacyjnych funkcjach wolontariatu** między polskimi i ukraińskimi wolontariuszami (dane na temat nasilenia poszczególnych motywów zamieszczono w tabeli poniżej, istotne różnice między wynikami polskich i ukraińskich wolontariuszy są zaznaczone czerwonym kolorem czcionki).

- **Ukraińscy wolontariusze** odnotowali znacznie wyższe wyniki w zakresie **ochronnych, społecznych i religijnych funkcji wolontariatu** co sugeruje, że ukraińscy wolontariusze mogli znacząco zmniejszyć negatywne uczucia i wzmocnić sieci społeczne oraz wiarę religijną poprzez wolontariat w okresie wojny rosyjsko-ukraińskiej.
- **Polscy wolontariusze** zgłaszali znacznie wyższe wyniki w zakresie motywacji opartej na **zrozumieniu i wzmocnieniu, np. uczeniu się przez działanie i uzyskiwaniu lepszego wglądu w sytuację poprzez własną aktywność** co sugeruje, że polscy wolontariusze byli znacznie bardziej skłonni do angażowania się w wolontariat **w celu rozwijania swoich umiejętności i zasobów psychospołecznych, co dawało im poczucie, że działają dla ważnej sprawy i że są potrzebni.**

Nie było istotnych różnic między polskimi i ukraińskimi wolontariuszami w zakresie **celów związanych z karierą i wartościami**. Wyniki badania sugerują, że wolontariusze z obu krajów podzielali wspólne wartości, a motywacja do pracy na rzecz uchodźców wojennych nie była związana z ich karierą zawodową.

Zmienna (VFI)	Polska N=435		Ukraina N=285		t	p
	M	SD	M	SD		
Zrozumienie	24,28	7,024	22,69	8,054	2,80	0,005
Kariera	14,74	8,037	15,03	8,411	-0,46	0,647
Wartości	27,50	5,014	28,26	5,515	-1,92	0,055
Ochrona	14,53	7,540	16,68	7,984	-3,65	0,000
Motywy Społeczne	15,30	7,047	17,61	7,686	-4,16	0,000
Wzmocnienie	20,79	7,603	19,31	8,066	2,49	0,013
Religijność	8,69	6,332	13,85	9,485	-8,75	0,000

Czynniki istotnie związane z motywacją wolontariuszy

Wyniki badania pozwalają zidentyfikować trzy grupy zmiennych, które są istotnie związane z motywami wolontariuszy. Po pierwsze, z motywacją do wolontariatu są istotnie związane objawy stresu pourazowego (wyniki IES-R). Na taką zależność wskazują też inni badacze, na przykład Jobst i wsp. (2018), którzy podają, że około 57% niemieckich pomocników uchodźców doświadczyło traumatycznego wydarzenia, a około 3% pomocników miało pozytywny wynik badania w kierunku PTSD. Drugim istotnym czynnikiem, związanym z motywacją, jest

nasilenie radzenia sobie ze stresem. Wolontariat zapewnia wyjątkowe możliwości działania, takie jak wspieranie innych i aktywność na rzecz innych ludzi, które mogą być pomocne w radzeniu sobie ze stresem doświadczanym przez samego wolontariusza. Wyniki naszego badania korespondują z obserwacjami poczynionymi w niedawnym badaniu dotyczącym polskich wolontariuszy podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej, w którym pomoc ukraińskim uchodźcom została opisana zarówno jako imperatyw moralny, jak i satysfakcjonujące doświadczenie, zwiększające poczucie odpowiedzialności społecznej (Domaradzki, Walkowiak, Bazan, Baum, 2022).

Po trzecie, istotne są płeć żeńska i religijność - to jedyne czynniki socjodemograficzne, które korelują z motywacyjnymi funkcjami wolontariatu. Statystyki potwierdzają, że kobiety pomagały częściej (Baszczak, Kielczewska, Kukołowicz, Wincewicz, Zyzik, 2022), a nasze badanie wskazuje, że także ich motywacja była wyższa, podobnie jak motywacja osób religijnych.

Powyższe wyniki zostały potwierdzone zarówno u polskich, jak i ukraińskich uczestników, co nie było zaskoczeniem. Wolontariat na rzecz uchodźców dla przedstawicieli obu nacji to wyraz podstawowych wartości ludzkich, takich jak altruizm, współczucie, demokracja, sprawiedliwość i odpowiedzialność społeczna.

Psychologiczna reakcja na udział w wolontariacie i radzenie sobie ze stresem pomagania

Dotychczasowe badania psychologicznych skutków katastrof koncentrowały się głównie na ich ofiarach lub na żołnierzach, a niewiele z nich dotyczyło psychologicznych konsekwencji udziału w wolontariacie świadczonym dla ofiar podczas takich wydarzeń. Podobnie nieliczne prace empiryczne dotyczą psychologicznych konsekwencji działania wolontariuszy w warunkach wojennych, wynikających z udzielania wsparcia ofiarom wojny.

Prezentowane tu badanie pozwoliło wypełnić tę lukę poprzez uwzględnienie takich zmiennych, jak lęk, depresja, objawy stresu pourazowego i radzenie sobie ze stresem związanym z pomaganiem uchodźcom.

Wybuch wojny i sytuacja w Ukrainie to wydarzenia o charakterze traumatycznym, wysoce zagrażającym. Medialne komunikaty ich dotyczące, kontakt z uchodźcami, osobami, które utraciły bliskich, zmuszonymi do migracji, mogą stanowić źródło pogorszenia się kondycji psychicznej wolontariuszy. Badania prowadzone w sytuacji katastrof naturalnych dowodzą, że praca wolontaryjna w sektorze humanitarnym, pomaganie ofiarom katastrof są związane z dużym prawdopodobieństwem wystąpienia negatywnych konsekwencji dla zdrowia psychicznego. Oprócz bycia narażonym na traumatyczne sytuacje, poczucia zagrożenia i lęku o własne bezpieczeństwo, wymagających warunków pracy, wolontariusze narzekają na negatywne reakcje osób wspomaganych, brak snu, długi czas pracy, konieczność rozłąki z bliskimi, konflikty interpersonalne w zespole i trudności materialne, finansowe.

Skutki udziału w wolontariacie dla zdrowia psychicznego (wyniki kwestionariuszy DASS-21, IES-R i PSS-10)

IES-R (Weiss, Marmar, 1997; Juczyński, Ogińska-Bulik, 2009). jest kwestionariuszem, mierzącym poziom stresu i lęku spowodowanych traumatycznymi wydarzeniami. Używa się go również jako narzędzia przesiewowego przy diagnozowaniu PTSD czyli Zespołu Stresu Pourazowego zgodnie z wytycznymi DSM-IV. Dla każdej pozycji respondenci wskazywali nasilenie postrzeganych przez siebie objawów w związku zaangażowaniem w wolontariat na rzecz uchodźców z Ukrainy. Celem wykorzystania IES-R była subiektywna ocena nasilenia stresu i objawów PTSD (intruzji, stresu, pobudzenia).

Do pomiaru nastroju wolontariuszy wykorzystano Skalę depresji, lęku i stresu DASS-21 (Lovibond, Lovibond, 1995; Makara-Studzinska, Tyburski, Załuski, Adamczyk, Mesterhazy, Mesterhazy, 2022). Badani mieli za zadanie ustosunkować się do stwierdzeń dotyczących odczuć, jakich doświadczały w związku z wolontariatem na rzecz uchodźców wojennych z Ukrainy.

Do pomiaru nasilenia stresu związanego z wolontariatem i radzeniem sobie z trudnościami wykorzystano Skalę Odczuwanego Stresu **PSS-10** (Cohen, Kamarck i Mermelstein, 1983, w polskiej adaptacji Juczyńskiego i Ogińskiej-Bulik, 2009), za pomocą której mierzono ogólny poziom stresu wolontariuszy.

Zmienna	Mean ± SD		
	Polska (N=435)	Ukraina (N=285)	P-value
IES-R wynik sumaryczny	29.30 ± 15.93	32.39 ± 16.38	0.012*
Intruzja	11.94 ± 6.31	11.73 ± 7.18	0.667
Pobudzenie	9.10 ± 5.70	11.09 ± 5.53	<0.001***
Unikanie	8.25 ± 5.61	9.58 ± 5.40	0.002**

DASS-21 wynik sumaryczny	34.09 ± 26.59	45.44 ± 26.29	<0.001***
Depresja	10.13 ± 8.91	13.02 ± 9.57	<0.001***
Lęk	9.29 ± 9.48	13.45 ± 9.55	<0.001***
Stres	14.66 ± 10.39	18.96 ± 9.92	<0.001***
PSS-10 Nasilenie stresu	15.97 ± 5.85	16.02 ± 5.31	0.897

W tabeli powyżej przedstawiono wyniki nasilenia poszczególnych zmiennych (średnie i odchylenie standardowe) oraz ukazano istotne różnice między średnimi dla próby polskiej i ukraińskiej (istotne różnice oznaczono gwiazdkami). Ukraińscy wolontariusze mieli istotnie wyższe wyniki w skali IES-R, zwłaszcza w zakresie pobudzenia i unikania w porównaniu z polskimi wolontariuszami. Ponadto ukraińscy wolontariusze otrzymywali wyższe wyniki DASS-21, istotnie wyższe były średnie dla symptomów depresji, lęku i stresu.

Wybrane psychologiczne uwarunkowania stresu wolontariuszy

Analiza swobodnych odpowiedzi wolontariuszy na pytania otwarte

→ **Co jest/było dla Ciebie najtrudniejsze w związku z udziałem w wolontariacie na rzecz uchodźców?**

“Widok przerażonych dziecięcych twarzy. Opowieści o wojnie i sytuacji uchodźców podczas podróży do Polski, ich sytuacji życiowej z czasu przed przyjazdem.”

“Bezradność w oczach matki i dzieci, a co za tym idzie bezradność we mnie, gdy żadne próby pomocy nie mogły w rzeczywistości ulżyć cierpieniu matki.”

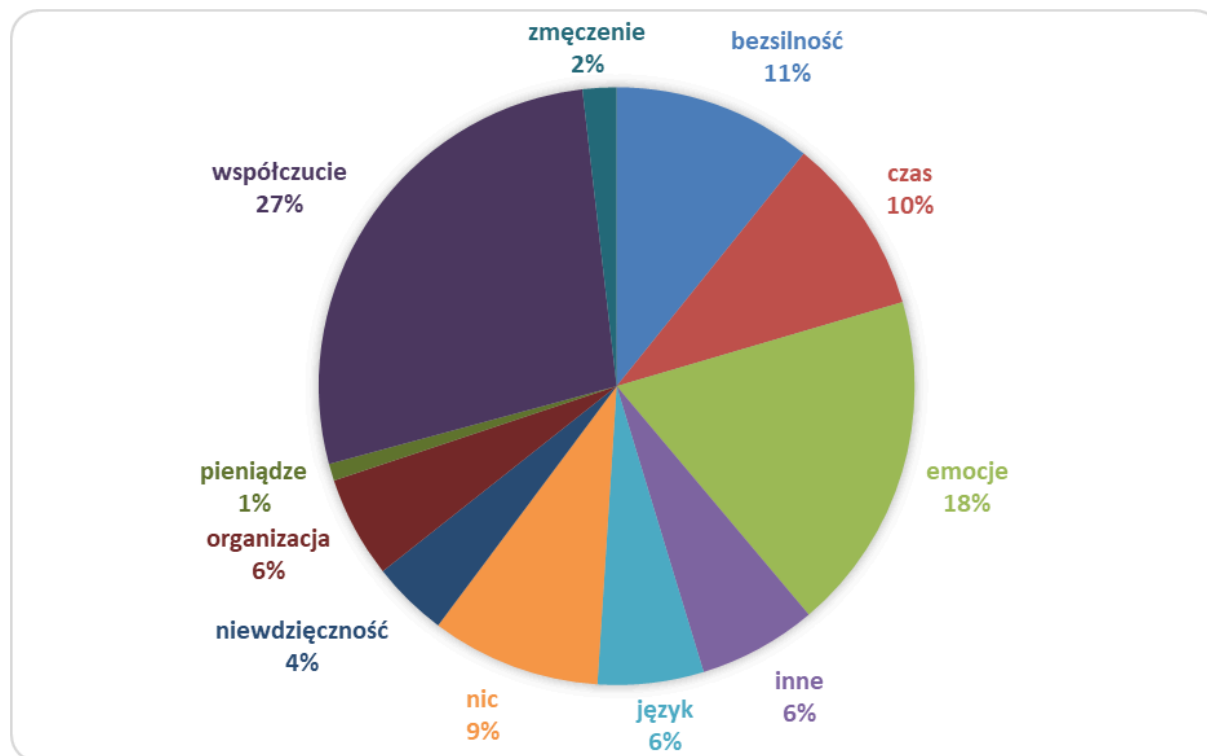
“Najtrudniej było patrzeć na ból tych ludzi, którzy stracili swoje stare życie, często też bliskich.”

“Mierzenie się z własnymi wyobrażeniami wojny i strachem. Widzenie kobiet i dzieci, pozbawionych tatusiów i mężów.”

“Bardzo przejmuję się losem innych osób, ciężko było mi patrzeć na dzieciaki chowające się w szafach ze stresu przed bombardowaniem kiedy słyszały syreny lub inne głośnie dźwięki.”

Dogłębna analiza udzielonych na to pytanie odpowiedzi pozwoliła zaklasyfikować je do większych grup:

- bezsilność - wypowiedzi dotyczące uczucia besilności i poczucia, że żadne podejmowane działania nie są w stanie zmienić sytuacji
- czas - wypowiedzi badanych, w których skarżyli się na brak czas i trudności w godzeniu wolontariatu z życiem prywatnym
- emocje - trudności związane z przeżywaniem własnych nieprzyjemnych emocji na skutek obserwowania bólu i cierpienia innych
- język - trudności związane z barierą językową
- nic - część badanych wskazywała, że nic nie stanowiło dla nich problemu
- niewdzięczność - poczucie braku wdzięczności ze strony osób, którym starano się pomóc
- organizacja - brak lub zła organizacja, chaos, niewiedza na temat tego, co i jak powinno się robić

- pieniądze - niewystarczające środki
- współczucie - wypowiedzi, które koncentrowały się nie tyle na przeżywaniu własnych negatywnych emocji, co raczej na współodczuwaniu, czyli kiedy badani wskazywali, że najtrudniejsze było dla nich po prostu widzieć tragedię innych ludzi i zło, które się dzieje
- zmęczenie - trudności związane ze zmęczeniem fizycznym, niekiedy wyczerpaniem, brakiem odpowiedniej regeneracji
- inne

→ Co pomogłoby Ci poradzić sobie z problemami, których doświadczasz w wyniku udziału w wolontariacie na rzecz ukraińskich uchodźców?

“Pierwsze dni były najcięższe, wydaje mi się, że spotkania grupowe z psychologiem, który mógłby odpowiedzieć nam na pytania byłoby dobrym pomysłem. Moja firma taką inicjatywę zorganizowała i bardzo to pomogło uporządkować wszystko w głowie.”

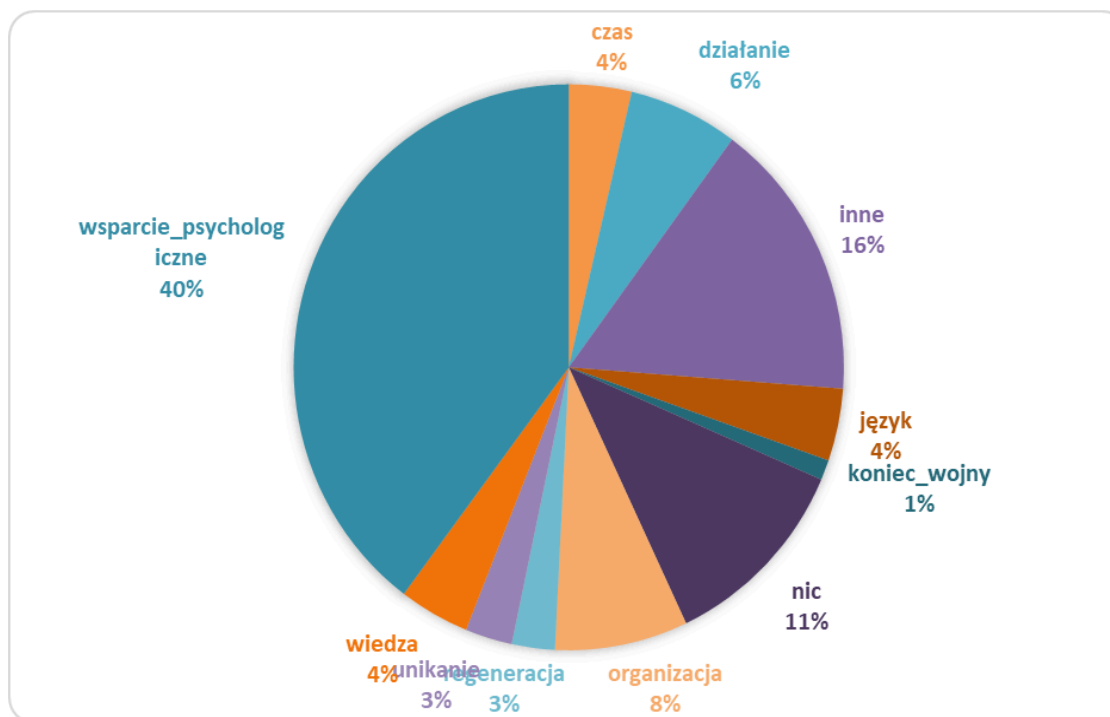
“Poczucie działania z innymi ludźmi, w siatce wzajemnego wsparcia. Czulałam się częścią całości, która w pojedynkę niewiele może zmienić, ale razem ma moc sprawczą.”

“Kontakt z osobami doświadczonymi w pomaganiu uchodźcom, które wiedzą jak realnie nieść pomoc, jak dbać też o swoje granice podczas niesienia pomocy albo chociaż przeczytanie materiałów przygotowanych przez kompetentne osoby, gdzie mogą się czegoś więcej na ten temat dowiedzieć.”

“Myślę, że nic poza zakończeniem wojny by mi nie pomogło.”

Analiza udzielonych na to pytanie odpowiedzi pozwoliła zaklasyfikować je do większych grup:

- czas - wypowiedzi dotyczące tego, że większa ilość czasu, który może zostać przeznaczony zarówno na działania wolontaryjne, jak i na własną regenerację, byłaby pomocna

- działanie - badani, którzy zwracali uwagę na to, że pomocne jest dla nich po prostu działanie, dzięki czemu nie koncentrują się na własnych przykrych emocjach czy negatywnych myślach
- język - według części badanych pomocna byłaby znajomość języka lub obecność tłumacza, który udzieliłby wsparcia w komunikacji
- koniec wojny - część badanych wskazywała na to, że tylko zakończenie wojny mogłoby im pomóc
- nic - według części badanych nie ma niczego takiego, co mogłoby im być pomocne
- organizacja - lepsza organizacja i koordynacja działań, często ze strony organizatorów wolontariatu
- regeneracja - więcej czasu przeznaczonego na odpoczynek, regenerację
- unikanie - badani wskazywali również na potrzebę choćby czasowego odcięcia się od wolontariatu i kontaktu z uchodźcami
- wiedza - większa wiedza na temat tego, jak pomagać ofiarom wojny
- wsparcie psychologiczne - szeroko rozumiane wsparcie, część badanych wskazywała wprost na wsparcie ze strony specjalistów, psychologów czy psychoterapeutów, ale duża grupa mówiła też o ogólnym wsparciu, którego mogą doświadczyć np. od swoich bliskich czy też innych wolontariuszy
- inne

Radzenie sobie ze stresem pomagania

Do pomiaru sposobów radzenia sobie ze stresującymi wydarzeniami życiowymi wolontariuszy wykorzystano kwestionariusz **Brief-COPE** (Carver, 1997) w polskiej wersji **Mini-Cope** (Juczyński, 2001). Jego trzy podskale obejmują radzenie sobie skoncentrowane na problemie, radzenie sobie skoncentrowane na emocjach i radzenie sobie polegające na unikaniu. Wspomniane trzy style radzenia sobie ze stresem to strategie i zachowania, które wolontariusze mogą wykorzystywać do radzenia sobie z wymaganiami i wyzwaniem zwiazanymi z wolontariatem. Ukraiñscy wolontariusze uzyskali znacząco wyższe wyniki w zakresie radzenia sobie skoncentrowanego na problemie, skoncentrowanego na emocjach i unikającego.

Zmienna	Mean ± SD		
	Polska (N=435)	Ukraina (N=285)	P-value
Brief-COPE Style radzenia sobie ze stresem	35.97 ± 12.27	41.99 ± 11.39	0.022*
Koncentracja na problemie	13.89 ± 5.35	14.76 ± 4.38	<0.001***
Koncentracja na emocjach	15.81 ± 5.63	19.65 ± 5.94	<0.001***
Unikanie	6.26 ± 4.46	7.57 ± 4.12	<0.001***

W tabeli powyżej przedstawiono wyniki nasilenia poszczególnych zmiennych (średnie i odchylenie standardowe) oraz ukazano istotne różnice między średnimi dla próby polskiej i ukraińskiej (istotne różnice oznaczono gwiazdkami).

Psychologiczne uwarunkowania gotowości do wolontariatu w przyszłości

Badani zostali poproszeni o ocenę swojej gotowości do udziału w wolontariacie na rzecz uchodźców wojennych oraz w innym wolontariacie w przyszłości. Poza depresją, lękiem i stresem związanymi z udziałem w wolontariacie na rzecz uchodźców wojennych (wyniki **DASS-21**) (Lovibond, Lovibond, 1995; Makara-Studzinska, Tyburski, Załuski, Adamczyk, Mesterhazy, Mesterhazy, 2022). zbadano też inne uwarunkowania gotowości do wolontariatu w przyszłości, kapitał psychologiczny (sprężystość, nadzieja, optymizm, poczucie własnej skuteczności, za pomocą Kwestionariusza kapitału psychologicznego (**KKaPsy**) (Lipińska-Grobelny, Zwardoń-Kuchciak, 2023), polskiej wersji The Psychological Capital Questionnaire (Luthans, Youseff-Morgan, 2017; Luthans, Youssef-Morgan, Avolio, 2007) oraz twardość psychiczną za pomocą zmodyfikowanej na potrzeby badań Norweskiej Dyspozycyjnej Skali Twardości (Lizińczyk, 2015), stanowiącej polską wersję The Norwegian Revised Scale of Hardiness (**DRS-15R**) (Bartone, 1989; Hystad, Eid, Johnsen, Laberg, Bartone, 2010). Użyto kwestionariuszy także w ukraińskiej wersji językowej, przygotowanych z należytą starannością na potrzeby tego badania, przy użyciu metody back-translation (Brislin, 1970; 1986).

Twardość psychiczna (Kobasa i inni, 1982; Bartone, 1995; 1999; Bartone, Eid, Hystad, 2016) to cecha, która została opisana przez autorów koncepcji jako wymiar osobowości, stanowiący źródło odporności i pozwalający traktować zmiany życiowe w kategoriach wyzwania. Twardość prowadzi do angażowania się w to, co człowiek robi (*zaangażowanie*), przekonania, że osoba ma wpływ na wydarzenia, które formują jej życie (*kontrola*) i rozważanie zmian jako bodźca do własnego rozwoju (*wyzwanie*) (Kobasa i inni, 1982). Można przypuszczać, że istotny może być też tzw. kapitał psychologiczny wolontariuszy, ich *nadzieja, sprężystość, optymizm i poczucie własnej skuteczności*. Kwestia znaczenia tych cech i charakterystyk dla aktywności wolontaryjnej nie była jeszcze przedmiotem badań, dlatego ich włączenie do modelu prowadzi do interesujących odkryć.

Do sprawdzenia istotności różnic w mierzonych zmiennych pomiędzy próbami polskich i ukraińskich wolontariuszy wykorzystano test t-Studenta. Wyniki zaprezentowane w tabeli poniżej wskazują, że polscy wolontariusze istotnie różnili się pod względem chęci uczestnictwa w wolontariacie na rzecz uchodźców wojennych w przyszłości od ukraińskich, którzy są bardziej gotowi do kontynuowania takiej działalności. Zauważono to pomimo tego, że wolontariusze ukraińscy mieli istotnie wyższe wyniki stresu, lęku i depresji (DASS-21) niż wolontariusze polscy. Obie próby nie różniły się istotnie pod względem gotowości do pracy w innych obszarach wolontariatu.

Różnice między wolontariuszami z Polski i Ukrainy w gotowości do udziału w wolontariacie i nasileniu wybranych cech psychologicznych (istotne różnice między średnimi wynikami badanych zmiennych oznaczono czerwonym kolorem czcionki)

Zmienna	Polacy N=435		Ukraińcy N=285		t Studenta	p
	M	SD	M	SD		
Gotowość do udziału w przyszłości w wolontariacie						
A. na rzecz uchodźców z Ukrainy	5,86	1,357	6,18	1,179	-3,24	0,001
B. w innym wolontariacie	6,26	1,152	6,14	1,153	1,43	0,154
DRS-15R Zaangażowanie	9,85	2,774	10,69	2,941	-3,88	0,000
DRS-15R Kontrola	10,73	2,852	11,20	3,095	-2,10	0,036
DRS-15R Wyzwanie	7,95	2,721	8,12	2,197	-0,86	0,388
DRS-15R Twardość_Suma	28,53	6,030	30,00	6,335	-3,15	0,002
KKaPsy_Samoskuteczność	13,16	3,085	13,56	3,002	-1,71	0,087
KKaPsy_Nadzieja	13,70	2,736	13,81	2,798	-0,53	0,596
KKaPsy_Sprężystość	14,14	2,588	15,09	2,583	-4,84	0,000
KKaPsy_Optymizm	12,89	3,331	14,44	3,030	-6,33	0,000
KKaPsy_Kapitał psychologiczny Suma	53,89	9,300	56,91	9,355	-4,24	0,000

Zastosowano również wieloczynnikową regresję liniową do identyfikacji czynników związanych z gotowością do pracy wolontaryjnej w przyszłości. Na podstawie dokonanej analizy stwierdzono, że kapitał psychologiczny, natężenie reakcji depresyjnych i lękowych w próbie polskiej oraz kapitał psychologiczny i twardość psychiczna w próbie ukraińskiej są istotnie związane z gotowością do uczestnictwa w wolontariacie na rzecz uchodźców wojennych w przyszłości.

Wyniki wskazują, że gotowość do uczestnictwa w przyszłości w innym wolontariacie jest związana z kapitałem psychologicznym, twardością, stresem i lękiem w próbie polskiej oraz z kapitałem psychologicznym i twardością w próbie ukraińskiej.

Praktyczne zalecenia dla organizatorów wolontariatu: jak dbać o dobrostan wolontariuszy?

Ważne jest wprowadzenie polityki dbałości o wolontariuszy i wolontariuszki przed rozpoczęciem wolontariatu, w trakcie jego trwania oraz po jego zakończeniu. Szczególnie istotne jest wypracowanie i przyjęcie w danej organizacji zestawu dobrych praktyk indywidualnych i organizacyjnych, pozwalających troszczyć się o dobrostan osób zaangażowanych w wolontariat. W ramach ważnych praktyk przez rozpoczęciem wolontariatu wskazać należy na istotność takich kwestii jak:

- rekrutacja i selekcja obejmująca pytania o motywację wolontariuszy, ich poprzednie doświadczenia oraz dotychczasowe sposoby radzenia sobie z wyzwaniami wolontariatu, a także zwrócenie uwagi na znaczenie dbania o własny dobrostan i dostępne wsparcie systemowe oraz opis przewidywanych zadań w ramach wolontariatu,

- szkolenie wolontariuszy i kandydatów do pracy w tej roli, obejmujące dokładny opis zadań, wyzwań i stresorów, które mogą pojawić się w trakcie wolontariatu, warsztaty na temat objawów stresu, stworzenie platformy do wymiany doświadczeń oraz dostęp do informacji o wsparciu systemowym,

- planowanie zorientowane na zbudowanie *action planu*, który zostanie wdrożony w trudnej sytuacji wolontariatu, przygotowanie systemu wzajemnego wsparcia wolontariuszy i wolontariuszek oraz osób koordynujących wolontariat, a także dostęp do profesjonalnego wsparcia medycznego i psychologicznego, dostępnego dla nich.

Potrzebny jest też zakres *dobrych praktyk*, które powinny być dostępne w trakcie wolontariatu i które dotyczą:

- struktury pracy, obejmującej np. pracę w parach, przewidziane przerwy i rotację zadań trudnych,
- atmosfery pracy zorientowanej na wzajemne rozmowy i wymianę doświadczeń, system *buddy'ego* oraz normalizację uczuć i emocji osób zaangażowanych w wolontariat,

- kontaktu z wolontariuszami oraz monitorowania ich stanu, doświadczanych trudności, emocji, a także przypominanie o konieczności dbania o własny dobrostan,

- wprowadzenia regularnych spotkań jako platformy wymiany doświadczeń i wsparcia społecznego oraz pomoc w radzeniu sobie z sytuacjami trudnymi i stresogennymi,

- organizacji profesjonalnej pomocy poprzez dokonywanie analizy jaka pomoc jest konieczna i dostępna, kiedy, w jakich sytuacjach, przez kogo i dla kogo powinna być oferowana.

Wskazać należy także potrzebę dobrych praktyk po zakończeniu wolontariatu lub danego etapu pracy wolontaryjnej, w tym:

- czas na refleksję i wymianę doświadczeń, prowadzenie rozmów indywidualnych i grupowych oraz czas na odpoczynek i regenerację,

- czas na pochwałę, obejmujący wysłuchanie historii wolontariuszy, podziękowania i pochwały za ich zaangażowanie, wzajemne docenianie w grupie wolontariuszy i rytuały świętowanie wspólnych sukcesów,

- czas na lekcję poprzez pytania o dostępne i dobrze oceniane przez wolontariuszy wsparcie organizacyjne, pytania o braki systemowe we wsparciu wolontariuszy, analizę koniecznych do wprowadzenia zmian i wypracowanie planu kolejnych kroków usprawniających system prowadzenia wolontariatu.

Istotne jest wzmocnienie zaangażowania wolontariuszy poprzez zwiększanie ich elastyczności psychologicznej oraz poznanie indywidualnych i organizacyjnych sposobów pracy zorientowanych na wsparcie dobrostanu wolontariuszy.

Proponuje się wypracowanie celów i pobudzenie motywacji wolontariuszy w podziale na trzy niżej opisane aspekty, takie jak

- relacyjny: „bycie kimś bezpiecznym dla innych”, „poczucie bycia potrzebnym”, „pomaganie innym w byciu niezależnymi, samodzielnymi”, „sprawienie innym przyjemności”, „pomoc w powrocie do normalności”, „zdobycie kontaktów”, „kontakt z człowiekiem”,

- kompetencyjny: „nauka, doskonalenie się”, „samorealizacja i rozwój”, „zdobywanie doświadczenia”, „poszerzenie własnej perspektywy”, „wpływ na zmianę”, „wpływ na życie innych”, „sprawdzenie własnych kompetencji”,

- autonomiczny: „pomoc innym”, „życie w zgodzie z samym/samą sobą”, „poszukiwanie/nauka siebie”, „realizacja wartości”, „własna satysfakcja”, „poczucie sprawstwa”, „samoskuteczność”.

Wskazówki dla wolontariuszy: jak dbać o swój dobrostan podczas wolontariatu?

Ważne jest wypracowanie zestawu celów, które stawiać sobie powinny osoby zaangażowane w wolontariat.

Cele: „bycie kimś bezpiecznym dla innych”, „poczucie bycia potrzebnym”, „pomaganie innym w byciu niezależnymi, samodzielnymi”, „sprawienie innym przyjemności”, „pomoc w powrocie do normalności”, „zdobycie kontaktów”, „kontakt z człowiekiem”, „nauka, doskonalenie się”, „samorealizacja i rozwój”, „zdobywanie doświadczenia”, „poszerzenie własnej perspektywy”, „wpływ na zmianę”, „wpływ na życie innych”, „sprawdzenie własnych kompetencji”, „pomoc innym”, „życie w zgodzie z samym_ą sobą”, „poszukiwanie/nauka siebie”, „realizacja wartości” oraz „własna satysfakcja”;

- zwiększenie poziomu samoświadomości wolontariuszy i wolontariuszek odnośnie objawów dobrego i złego samopoczucia oraz ich znaczenia dla pracy wolontaryjnej, przybliżenie znaczenia emocji pozytywnych (m. in. ich funkcji motywacyjnej, poszerzającej repertuar poznaczy i behawioralny oraz budującej zasoby osobiste) i emocji negatywnych (m. in. zjawisko inklinacji negatywnej i prawo hedonistycznej asymetrii) dla aktywności podejmowanych przez ludzi, wymiana doświadczeń pozwalających poradzić sobie z trudnymi myślami i emocjami, które stanowią wyzwanie w pracy wolontaryjnej;

- poznanie praktycznych sposobów na zwiększanie dobrostanu osobistego i radzenie sobie z psychologicznymi kosztami wynikającymi z uczestnictwa w wolontariacie - należą do nich: obserwacja i analiza doświadczanych emocji (np. poprzez dziennik emocji), dzielenie się emocjami z innymi ludźmi, ćwiczenia relaksacyjne (w tym ćwiczenia oddechowe i ćwiczenia uważności), ćwiczenia rozwijające świadomość występowania stresorów, rytuał chwalenia pozytywnych momentów, rytuał świętowania własnych sukcesów, wdzięczność wobec innych i siebie, angażowanie się w pozytywne relacje interpersonalne jako źródło wsparcia społecznego;

Lista przeszkód, które pojawiają się w wolontariacie:

biurokracja i formalności, niejasna sytuacja formalna aktywności wolontaryjnej, brak wsparcia i opieki systemowej, braki finansowe/rzeczowe/organizacyjne, bariery językowe, brak konkretnych zadań, brak dobrych praktyk, brak współpracy zespołu, brak czasu, brak wiedzy, brak wiary w siebie, rozczarowanie, odmowa przyjęcia pomocy, osamotnienie, presja otoczenia, duży stres i lęk, brak sił i zmęczenie, zbyt dużo emocji oraz wypalenie.

Warsztaty i wykłady

Rezultatem projektu były też spotkania, wykłady i warsztaty z przedstawicielami organizacji koordynujących działania wolontariuszy oraz warsztatów dla samych wolontariuszy, które odbyły się zarówno w Polsce, jak i w Ukrainie: <https://www.swps.pl/my-universytet/aktualnosci/wyklady-i-spotkania/33473-wzmacnianie-zaangazowania-ludzi-w-wolontariat-dbajmy-o-wolontariuszy>

<https://www.swps.pl/my-universytet/aktualnosci/wyklady-i-spotkania/33482-wzmacnianie-zaangazowania-ludzi-w-wolontariat-wolontariusze-dbajcie-o-siebie>

Narzędzie diagnostyczne dla wolontariuszy

W ramach tego projektu powstało **uniwersalne narzędzie, ankieta służąca autodiagnozie źródeł motywacji i predyspozycji do udziału w każdym wolontariacie**. Dostęp do tej anonimowej ankiety jest bezpłatny, na stronie internetowej projektu: [link do strony projektu](#).

Ankieta jest kierowana do wszystkich aktywnych wolontariuszy, jak i kandydatów, osób zainteresowanych udziałem w wolontariacie. Stanowić ona może narzędzie przydatne osobom rekrutującym wolontariuszy do różnych działań lub szkolącym ich, jak i samym wolontariuszom. Wolontariusz lub kandydat, zaraz po wypełnieniu ankiety, otrzymuje informację zwrotną na temat źródeł swojej motywacji i możliwej reakcji na stres, na sytuacje trudne, związane z udziałem w wolontariacie, wraz z zachętą do dalszego uczestnictwa. Narzędzie jest przygotowane w języku polskim i ukraińskim.

Wersja polska narzędzia

Ankieta do badania motywacji i predyspozycji do angażowania się w wolontariat

Jeśli jesteś wolontariuszem lub chcesz nim zostać, wypełniając poniższy kwestionariusz możesz dowiedzieć się, z czego wynika Twoja motywacja do udziału w wolontariacie oraz jak reagujesz lub możesz reagować na trudne sytuacje z nim związane.

Kliknij poniższy link do kwestionariusza i wybierz język, w jakim chcesz wypełniać ankietę:

[LINK DO ANKIETY](#)

Wersja ukraińska narzędzia

Анкета для вивчення мотивації та схильності до волонтерства

Якщо Ви є волонтером або хочете ним стати, заповнення анкети нижче дозволить дізнатися, що спонукає Вас до волонтерства, і як Ви реагуєте або можете реагувати на складні ситуації, пов'язані з ним.

Перейдіть за посиланням нижче до анкети та оберіть мову, якою ви бажаєте пройти опитування:

[ПОСИЛАННЯ НА АНКЕТУ](#)

Publikacje

Wyniki badania zostały opublikowane w następujących artykułach naukowych:

1. Chudzicka-Czupala, A., i inni. (2023). Association between mental health, psychological characteristics, and motivational functions of volunteerism among Polish and Ukrainian volunteers during the Russo-Ukrainian War. *Scientific Reports*, 13, 20725 <https://doi.org/10.1038/s41598-023-47840-z>

2. Hapon, N. & Chudzicka-Czupala, A. (2023). Соціально-психологічні аспекти дослідження волонтерства: мотивація та організаційні очікування волонтерів [Socio-psychological aspects of volunteering research: motivation and organizational expectations of volunteers]. *Habitus*, 47(2), 170-176. <http://habitus.od.ua/journals/2023/47-2023/30.pdf>

3. Hapon, N. P. & Chudzicka-Czupala, A. (2023). Лідери волонтерських організацій очима волонтерів [Leaders of volunteer organizations through the eyes of volunteers]. *Current trends and perspectives of the development of science, education and technology. Book of abstracts* (pp. 36-38). Zhytomyr : Center for financial and economic scientific research. <http://www.economics.in.ua/2023/03/10-2023.html>

4. Hapon, N., Chudzicka-Czupala, A., i inni. Motivation and the psych-emotional reaction of volunteers in war-time, artykuł wysłany do The Journal of Education, Culture, and Society.

Dodatkowo opracowane zostały materiały instruktażowe i metodyczne dla wolontariuszy w języku ukraińskim, dostępne na stronie internetowej projektu: Dubniak Z., red. Chudzicka-Czupala A., Hapon N.. (2023). *Jak pomóc sobie i innym w czasie wojny: materiały metodyczne dla wolontariuszy, uczestników warsztatów* (Fundacja Nauki Polskiej. Projekt Dla Ukrainy_PL-UA/2022/3. nr 1295-31). Lwów. [Zasób elektroniczny].

Literatura

- Bartone, P. T. (1989). Predictors of stress-related illness in city bus drivers. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 31(8), 657–663.
- Bartone, P. T. (1995, July). A short hardiness scale. Paper presented at the Annual Convention of the American Psychological Society, New York, NY.
- Bartone, P. T. (1999). Hardiness protects against war-related stress in Army Reserve forces. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 51(2), 72–82, <https://doi.org/10.1037/1061-4087.51.2.72>.
- Bartone, P. T., Eid, J., & Hystad, S. W. (2016). Training hardiness for stress resilience. In N. Maheshwari & V. V. Kumar (Eds.), *Military psychology: Concepts, trends and Publications India Pvt Ltd. interventions* (pp. 231–247). New Dehli, India: SAGE
- Baszczak, Ł., Kielczewska, A., Kukołowicz, P., Wincewicz, A., Zyzik, R. (2022). Pomoc polskiego społeczeństwa dla uchodźców z Ukrainy. *Polski Instytut Ekonomiczny*. Warszawa.
- Brislin, R. W. (1970). Back translation for cross-cultural research. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1, 185–216 (1970).
- Brislin, R.W. (1986). The wording and translation of research instruments. In *Field Methods in Cross-Cultural Research* (eds Lonner, W. L., Berry, J. W. 137–164. (Sage, Newbury Park CA, 1986).
- Carver, C. S., Scheier M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing Coping Strategies: A Theoretically Based Approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 267-283, <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.56.2.267>.
- Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the Brief COPE. *International Journal of Behavioral Medicine*, 4, 92-100.
- Clary, E. G. & Snyder, M. (1991). A functional analysis of altruism and pro-social behavior: The case of volunteerism. *Journal of Personal and Social Psychology*. 12, 119–148.
- Clary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. D., Copeland, J., Stukas, A. A., Haugen, J., Miene, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1516-1530.
- Domaradzki, J., Walkowiak, D., Bazan, D. & Baum, E. (2022). Volunteering in the front line of the Ukrainian refugee crisis: A brief report from Poland. *Frontiers in Public Health*. 10, 979751, <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.979751>.
- Górecki, M. (2013). Wolontariat – idea, organizacja, doświadczenia [Volunteering - idea, organization, experience]. *Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy, Nauki Społeczne*. 1, 81–110 .
- Hystad, S. W., Eid, J., Johnsen, B. H., Laberg, J. C. & Bartone, P. T. (2010). Psychometric properties of the revised Norwegian dispositional resilience (hardiness) scale. *Scandinavian Journal of Psychology*, 51, 237–245.
- Juczyński, Zygfryd. (2001). Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia. *Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego*. Warszawa.

- Juczyński, Z., Ogińska-Bulik, N. (2009). Measurement of post-traumatic stress disorder - Polish version of Impact Event Scale Revised. *Psychiatria*, 6(1),15-25.
- Kobasa, S. C., Maddi, S.R., & Kahn, S. (1982). Hardiness and health: A prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(1) 168–177.
- Lipińska-Grobelny, A. & Zwardoń-Kuchciak, O. (2023). Psychometric properties of the Psychological Capital Questionnaire (KKaPsy). *CIPP*. 11(2), 162–173.
- Lizińczyk, S. (2015). Poziom twardości ogólnej wśród populacji osadzonych: Właściwości psychometryczne Zrewidowanej Norweskiej Dyspozycyjnej Skali Twardości Ogólnej (DRS-15R) [Level of general hardness in a prison population: Psychometric properties of the Revised Norwegian Dispositional Scale of General Hardness]. *Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja*, 27, 39-63 [in Polish].
- Lovibond, P.F, & Lovibond, S.H. (1995). The structure of negative emotional states: comparison of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS) with the Beck Depression and Anxiety Inventories. *Behaviour Research and Therapy*, 33(3), 335-43. [https://doi.org/10.1016/0005-7967\(94\)00075-u](https://doi.org/10.1016/0005-7967(94)00075-u).
- Luthans, F., Avey, J. B., Avolio, B. J., Norman, S. M., & Combs, G. M. (2006). Psychological capital development: Toward a micro-intervention. *Journal of Organizational Behaviour*, 27, 387–393. <https://doi.org/10.1002/job.373>.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B., & Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60, 541–572, <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2007.00083.x>.
- Luthans, F., & Youssef-Morgan, C. M. (2017). Psychological capital: an evidence-based positive approach. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behaviour*, 4, 339–366, <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-032516-113324>.
- Stukas, A. A., Daly, M., Clary E. G. (2006). Lessons from Research on Volunteering for Mobilizing Adults to Volunteer for Positive Youth Development. In E. G. Clary & J. E. Rhodes (Eds.), *Mobilizing adults for positive youth development: Strategies for closing the gap between beliefs and behaviors* (pp. 65–82). Springer Science + Business Media, https://doi.org/10.1007/0-387-29340-X_4.
- Weiss, D. S., & Marmar, C. R. (1997). The Impact of Event Scale-Revised. In J. P. Wilson & T. M. Keane (Eds.), *Assessing psychological trauma and PTSD* (pp. 399–411). The Guilford Press.
- Makara-Studzinska, M., Tyburski, E., Załuski, M., Adamczyk, K., Mesterhazy, J., & Mesterhazy, A. (2022). Depression Anxiety Stress Scales-21. Polish Version (DASS-21). *APA PsycTests*. <https://doi.org/10.1037/t86653-000>.

Źródła internetowe

U. U. R. Agency. Operational Data Portal: Ukraine Refugee Situation. <https://data2.unhcr.org/en/about/> wejście na stronę 12.2023.